

İKTİSAT POLİTİKASI-MALİYE POLİTİKASI

R. Necati Oktay

Sosyal yaşam insanlararası ilişkileri düzenleyen yasa ve kuralların disiplini altında sürdürülebilir. Politika, sözü edilen yasa ve kuralları koyacak ve bunların geçerliğini güvence altına alacak siyasal iktidarların oluşumuna ve bunların işlevlerine ilişkin faaliyetleri kapsar. Konularına göre adlandırılan çeşitli politikalar ortak bir amaç etrafında birleşerek bir sistem bütünlüğü oluştururlar. Aynı zamanda bu sistemin ilkesini oluşturan amaç, "toplumun refah ve mutluluğu"dur. İktisat ve maliye politikaları, toplumun refah düzeyine ve refahın paylaşılmasına ilişkin rolleriyle sistemin merkezinde yer alırlar; onu biçimlendirmekte etkili olurlar.

Vergi, bütçe, gümrük, para..., politikaları gibi, maliye politikası grubuna giren politikaların, aynı zamanda, iktisat politikasını yönlendirmede kullanılan araçlar arasında yer almaları, pratikte, maliye ve iktisat politikalarını özdeşleştirir. Örneğin, vergi ve bütçe politikaları kamu hizmetlerinin finansman aracı olarak maliye politikası, milli gelirin yeniden bölüşümünü sağlamaları açısından ekonomik ve sosyal politikalar konusuna girer. Gümrük ve para politikaları ise, ekonomiyi yönlendirmedeki rolleri açısından, maliyeden ziyade ekonomi politikası grubunda yer alırlar.

İktisat ve maliye konusunda "politika" niteliğine uygun ilk girişim, XVI. yüzyılda Batı Avrupa'da uygulamaya konulan "merkantilizm"dir. Merkantilist politika, madenî para stokunun artırılması, hiç değilse, korunması düşüncesinden çıkış yapan bir ticaret politikasıdır. Merkantilistlerin dış ticaret fazlalıkları sağlayarak madenî para stokunu artırma özlemi, klasik iktisatçıların iddia ettikleri gibi, bir para tutkusu biçiminde yorumlanmamalıdır. Onlar, tedavüldeki para kitlesi ile ekonomik faaliyet düzeyi arasındaki ilişkiyi sezdiklerinden istihdam ve refah düzeyinin yükseltilmesini para stokunun artırılmasında görmüşlerdir. Bu düşünce yapısıyla merkantilist politika Batıda entegrasyonu teşvik edici işlemlerle dengeli bir sanayileşmenin öncülüğünü yapmıştır.

Paraya pasif bir rol tanıyan Klasik İktisat Ekolü'nün saldırılarına uğrayan merkantilizm gözden düşmüş olmakla beraber, yeri boş bırakılmamıştır. Sanayi, bu kez, ithalat yasakları yerine korumacı gümrük politikası ile desteklenmiştir. Likidite sorununun çözümünde ise, geçen yüzyılın ortalarında, merkez bankacılığı imdada yetişmiştir. İnsanlığın önemli buluşlarından biri olan merkez bankacılığı, madenî paranın milli ekonomilere çizdiği dar sınırları altına çevrilebilen banknot ihracı suretiyle genişletmek olanağını sağlayarak, ekonomilerin gelişmesine yeni bir hız kazandırmıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra da banknotlara madenî veya döviz karşılık bulundurmamak zorluğunun terk edilmesi, para hacminin üretim potansiyelinin elverdiği sınırlara kadar götürülmesine imkân vermiştir. Ancak, merkez bankacılığı nazik bir araçtır; kurallarına uyularak kullanan ülkelere istikrarlı gelişme olanağı sağlamış, onu bir açık finansman aleti olarak kötüye kullanan ülkelere ise yarar-

dan çok zarar vermiştir. Gümrüklere gelince; eski bir vergi idaresi olarak genellikle Maliye Bakanlıkları kadrosunda yer alan gümrükler yakın tarihlere kadar hem yurt içi, hem de yurt dışı ticareti vergilendirmekteydiler. Ekonomik gelişmeyi köstekleyen yurt içi gümrükler çağımızda kaldırılmıştır. Korumacı politikalar dış ekonomik ilişkilerde gümrüklerin önemini büyük ölçüde artırmıştır.

Politikaları yasa, kural... biçiminde uygulama alanına yansıtan düzenler, sosyal amaç çevresinde bir sistem bütünlüğü oluşturduklarından birbirlerini koşullandırmış olurlar. Tarih boyunca rastlanan gerek toplum içi, gerek toplumlararası anlaşmazlıklar ve bunların meydan verdiği mücadeleler ekonomik çıkar sorunundan kaynaklandığına göre, ekonomi ve maliye düzenleri sosyal sistemin çekirdek ögesini teşkil eder ve onu biçimlendirir. Batılı toplumlar ekonomik çıkar çatışmalarını uzlaşma yoluyla çözmeye çalışmışlardır. Doğu'nun geri kalmış toplumlarında ise, özgürlükler kısıtlanmak ve halklar baskı altında tutulmak suretiyle bilinçlenmeleri engellendiğinden, çıkar çatışmalarının bir sosyal dava konusu yapılmasına meydan verilmemiştir. Burarlarda siyasal iktidarlar ve destekçilerinin çıkarları yasalar ve kurallar sosyal amaçtan, ilkelerinden kopuk olarak yorumlanmak suretiyle sağlanır. Örneğin, düşünce ve basın özgürlüklerinin kısıtlanması, faiz haddi ve kambiyo rayici gibi doğal mekanizmaların kısıtlanması, faiz haddi ve kambiyo rayici gibi doğal mekanizmaların bloke edilmesi... halleri ile refah ve mutluluk ilkesi arasındaki bağlantı spekülâtif nedenler ileri sürülerek gizlenir. İç sömürüye kadar varan sosyal adaletsizlikler, genellikle, ekonomi ve maliye düzenleriyle oynanmak suretiyle gerçekleştirilir.

Atalarımızın Orta Asya'da İslamiyetten önceki kültür ve uygarlık düzeyleri üzerine esaslı bir fikre sahip bulunmadığımızı itiraf etmeliyiz. İsa'dan sonra 8. yüzyılda İslam âlemi ile temasa geçince, aynı zamanda, Orta Çağ'da varlık ve gelişimini Türk-İslam dünyasında sürdüren Grekolatin kültürü ile de temas kurmuş oluyorduk. Batılılar, bugün, mirascısı olmakla övündükleri Grekolatin kültürünü Türk-İslam kaynaklarından aktarmışlardır. Bu itibarla, o tarihlerde Doğu'nun ve Batı'nın uygar toplumları arasında uygarlık düzeyi farklılığından söz edilemezdi. Nitekim eski tarih felsefecileri de böyle bir olaya tanık olmadıklarından, ortaya böyle bir sorun koymamışlardır. Doğu ve Batı arasında kültür ve uygarlık düzeyi farklılıkları XVI. yüzyılda belirleme başlamış, geçen yüzyılda Batı'da gerçekleştirilen sanayi devrimi ile belirgin bir hal almıştır. Bu olguya tanık olan Marx'ın materyalist tarih felsefesi de soruna doyurucu bir açıklama getirmiş değildir. Sonraki Marksçıların "Asyatipi üretim tarzı" kavramına dayanan amaçları da, Marksizmin maddeci yapısından çok çağımız sosyologlarının idealist görüşlerine yakındır. Çağdaş düşünüş, kültür ve uygarlığın kaynağını insan aklından aldığı ilkesinden hareket eder. Toplumların ilerlemesi birey ile toplumun, karşılıklı olarak, birbirini etkilemeleri biçiminde oluşan diyalektik bir süreç ile açıklanabilir. Toplum, uyguladığı düzenlerle bireylerin çalışma ortamını, yeteneklerini geliştirmeleri için gerekli koşulları yaratır. Buna karşılık bireyler, kâşif, mucit, reformcu... olarak yarattıkları değerler ve eylemleriyle toplumun ilerlemesine, refah ve mutluluğuna hizmet etmiş olurlar.

Gözlerimizi kendi sorunlarımıza çevirince görürüz ki, reformcularımız bu gerçeklere yabancı kalmamışlardır. 150 yılı aşan ve Atatürk devrimleriyle do-

ruğuna ulaşan yenileşme ve Batılılaşma hareketleri ileri Batı düzenlerinin çoğunu kurulu düzenimize kazandırmış, kalkınmayı köstekleyen olumsuz koşulları büyük ölçüde tasfiye etmiştir. Ancak, normal bir kalkınmanın gerektirdiğinden fazla bir süre geçmiş olmasına rağmen, bu çabalar ülkemizi geri kalmış ülkeler arasında sayılmaktan henüz kurtaramamıştır. Çoğu dış borçlanmalarla beslenen bir tüketim malları sanayiinin envanterini genişletmekten ibaret kalan geleneksel sanayileşme politikası da bu konuda iyimser bir tahminde bulunmaya elvermiyor. Bu durum yeni kuşakları ideolojik yaklaşımlarla soruna çözüm araştırmaya itmiş ve bu arada, bazıları da ortaya coğrafi konum, genetik faktör... gibi yüzeysel ve fantezi görüşlerden oluşan kötümser tablolar koymuşlardır. Bunlara karşı, siyasal iktidar çevreleri ve destekçileri Türkiye'nin hızla ilerlemekte olduğunu tekrarlamaktan usanmamışlardır. Filin tanımına benzeyen bu teşhisler köklü bir tedaviye imkân vermemiştir. Kalkınamamanın sorumluluğu, daima, politikanın dışında aranmış, özleştirilme kesinlikle yer verilmemiştir. Oysa, eleştiri yürürlükteki politikanın değiştirilmesine gösterilen gerekçeyi açıkladığı için, her yaratıcı fikir ve hareketin platformunu oluşturur. Kalkınma ya da uygarlaşma demek, ekonomik ve sosyal işbölümü organizasyonunun geliştirilmesi demektir. Böyle bir gelişme süreci, devletin, bir yandan güvenliği ve sosyal barış ortamını hazırlamasını, öte yandan destekleyici politikalarla ekonomiyi yönlendirmesini gerektirir. Bizde, hiçbir tarihte devlet bu işlevlerini gereği gibi yerine getirememiştir. 1950'lerde bütün dikkatler dış borçlanmalar ve enflasyonla desteklenen bir sanayileşme politikası üzerinde toplanmış, bunun sonucu olarak yurdumuzda küçümsenemeyecek boyutlarda bir tüketim ve ara malları sanayii kurulmuştur. Entegrasyon fikrine yabancı bir iktisat politikasının yarattığı, yatırım malları yönünden dışa bağımlı olan bu sanayileşme, sadece, dün ucuz döviz politikasından, bugün de enflasyoncu para politikasından yararlanma fırsatını bulan yatırımcılara refah sağlamıştır.

Bütün çabalara rağmen Türkiye'nin geri kalmışlıktan kurtulamamış olmasının gerçek nedenleri, Türk toplumunun tarihi boyunca yaşamış olduğu siyasal rejimlerin kökleştirdiği dogmacı düşünüş alışkanlığından kaynaklanmaktadır. Dogmacı düşünüş tarzı Doğu-Batı skolastiklerinde rastlanan "nakil"lere dayanan düşünüş tarzından iaret değildir; akılcı bir temele oturtulmayan her bilgi ya da ilkesi ile uyumluluğu bulunmayan her sistem dogmatiktir. Örneğin, liberal iktisat doktrini toplumun refah ve mutluluğunu ekonomi alanında, serbest mübadele ve rekabet rejiminde, siyaset alanında, özgürlükçü demokraside gören bir sistemdir. Ekonomik ve siyasal liberalizm ile özgürlükleri birbirinden kopuk olarak ayrı ayrı değerlendirmek, sistemi ilkesinin gösterdiği doğrultudan saptırarak yozlaştırmak sonucunu doğurur. Bu yüzden ki geri kalmış ülkelerde demokrasi rejimi basit bir genel seçim davasına indirgenmiş, ekonomik liberalizm bir açık kapı politikası biçiminde yorumlanmıştır.

Dogmacılık, çoklukla, saygın kişilerin ileri sürdükleri görüşlerin değişmez gerçekler olarak tartışmasız kabul edilmesidir. Kültür düzeyi yükseldikçe yerini akılcı ve özgür düşünüşe bırakan dogmacılık, özellikle ideoloji alanında, zamanımızda da sık sık rastlanan dar ve katı bir düşünüş tarzıdır. Atatürk'ün devlet ve siyaset felsefesi de dogmacılığın tuzağına düşmekten kurtulamamıştır. Atatürk ideolojisinin hareket noktasını, başka bir deyişle, temel ilke-

sini ve amacını, Türk toplumunu çağdaş uygarlığın üst düzeyinde yer alan toplumlar arasına sokmak teşkil eder. Siyasal rejim ve lâiklik devrimleriyle hareketin köprübaşı kurulmuş, "Atatürk ilkeleri" dediğimiz değerlerle de hareketi amacına ulaştırmak için izlenecek strateji tespit edilmiş oluyordu. Dünyada hiçbir devrimci hareket yoktur ki fikir yapısı önceden ayrıntıları ile belirlenerek uygulama safhasına geçilmiş olsun. Fikir ile aksiyon birbirini kovalayarak zamanla gelişir. Sözü edilen Atatürk ilkelerinin, devrimlerin amaçladığı son durak olarak yorumlanması, Atatürk ideolojisini amacından soyutlanmış statik değerler halinde dogmalaştırmıştır. Bunun sonucu, Atatürk hareketinin hızını yitirmesi ve kazandırdığı değerlerden çoğunun yozlaştırılması olmuştur.

Batılıların XVI. yüzyıldan itibaren hızlı ilerlemeleri "Hümanizma" hareketi ile dogmacı düşüncünün tutsaklığından kurtularak akılcı ve özgür düşünüş ortamını yaratmaları sayesinde mümkün olmuştur. Çağımızdaki iletişim imkânları bilimsel bilgi ve teknikteki gelişmeleri kısa sürelerde ülkeler arasında yaygınlaştırmakla beraber, geri kalmış ülkeler bundan gereği kadar yararlanamamaktadırlar; zira, nakil yoluyla elde edilen hazır bilgiler insana yaratıcı güç kazandıramamaktadır.

Dogmacı düşünüş alışkanlığının en önemli sakıncası, insanda, sistem bilincinin gelişmesini engellemekte oluşudur. Sistem bilinci denge ve uyumluluk kuralıdır. İş ve siyaset hayatı olsun, bilim ve sanat hayatı olsun sistemli bir plânın kılavuzluğunda gelişir. Sistem bilinci insanda yaşamının ilk yıllarında aynı nedenlerin aynı sonuçları meydana getirdiğinin müşahadesi sonucunda doğar; tecrübe ve eğitim ile gelişir. Sistem bilincinin gelişmesi, nedenler zincirinin ve nedenselliği koşullandıran yan ilişkilerin belirli bir ilke-amaç etrafında bütünleştiğinin bilincine varılmasını ifade eder. Doğayı keşif etmenin, bir topluma düzen vermenin yolu sistem bilincinden geçer.

Gerçekten, doğa olsun, sosyal yaşam olsun, iç içe sistemlerden oluşan birer sistemler manzumesidir. İnsan bu sistemleri çöze çöze, görüş açısını genişleterek doğa ile mücadelesinde güç kazanır ve yaşam düzeyini iyileştirmiş olur. Bu açıdan, denilebilir ki, sistem bilinci "KÜLTÜR" ün özünü oluşturur. Sistem bilincinin insana kazandırdığı şeylerden biri de karakter olgunluğudur. İnsan karakterinin gelişemediği toplumlar tek seslidir; oralarda yalnız lider kişilerin sesi duyulur. Bu nedendir ki demagojinin ya da, kaba kuvvetin iktidara getirdiği kimseler diledikleri gibi politika saptamak, düzen koymak cesaretini kendilerinde bulurlar.

Karakter, gerçeği kimseden çekinmeden açıklama ve uygulama cesaretidir. Çoğu insanda eksik olan, akıl ve zekâdan ziyade, karakter ve düşünüş özgürlüğüdür.

Sistem bilincinin gelişmemiş olmasının ilginç sonuçlarından biri de, devrimlerin getirdiği modern kamu hukuku düzenimizin yapısına ters düşen teokratik iktidar anlayışının sürdürülmekte oluşudur. Bilindiği gibi, toplumumuz Tanzimat'tan beri siyasal iktidarı hukuka bağlama çabaları içindedir. Fakat, bu özleme henüz ulaşılmış değildir. Gerçi bugün Türkiye'nin bir hukuk devleti olduğu iddiası politikacıların dilinden düşmemektedir. Bu kanı, "hukuk devleti" kavramı ile "kanun devleti" kavramını karıştırmaktan ileri geliyor: Bir siyasal iktidarın kendi koyduğu yasa ve kurallara bağlı kalması tabii ve zorunlu bir davranıştır. Hukuk devleti, siyasal iktidarın doğal insan

hak ve özgürlüklerine bağlılığı ve koyacağı yasa ve kuralların bu hak ve özgürlüklere uyumluluğu ile tecelli eder. Teokrasi ve otokrasilere özgü hukuk anlayışı, bizde, düşünce ve basın özgürlüklerindeki kısıtlamalar başta olmak üzere, iktisat ve maliye konularında değil doğal haklara, kurulu düzenimize ters düşen uygulamalara meydan vermiştir.

“Milli birlik ve beraberlik”, “Türk milliyetçiliği” gibi dilimizden düşmeyen sözler, sosyal barışın korunması, dayanışma bilincinin güçlendirilmesi gereğini simgeler. Birlik ve beraberlik kavramı sosyal barış özlemini, en doğru ve gerçekçi yorumunu Atatürk’te bulan milliyetçilik kavramı aynı bayrak altında yaşayan insanların ortak çıkar bilinci ve ideoloji etrafında dayanışma gereğini dile getirir. Doğada olsun, sosyal yaşamda olsun, her olay belirli nedenler ve bu nedenleri destekleyen koşullar altında gerçekleşir. Söz konusu kavramların simgeledikleri sosyal barış ve dayanışmanın gerçekleşmesinde temel koşul “adalet”tir. Milliyetçilik, birçoklarının sandığı gibi, hamasî duyguları coşturmakla değil, toplumun kalkınmasına, kalkınmanın ön koşulu olan sosyal barışın sağlanmasına elverişli bir düzen mücadelesiyle kendini açığa vurur. Siyaset felsefesini en çarpıcı biçimde dile getiren “Adalet mülkün temelidir” sözü, Anayasalarımızda “sosyal hukuk devleti” ilkesiyle yer almıştır. Sosyal hakların teminatı olan adalet, toplum ile fertler arasındaki ilişkilerde çıkar ve yükümlülüklerin karşılıklı ve dengeli dağılımını ifade eder. Bu işleviyle adalet, milli birlik, beraberlik ve milliyetçilik bilincini geliştirmenin ve sürdürmenin zorunlu şartıdır. Sosyal hak ve yükümlülüklerin adalet kurallarına uygun biçimde dağıtılmadığı bir toplumda, milli birlik ve beraberlik yerini açık veya kapalı çıkar çatışmalarına bırakır. Roma ve Osmanlı İmparatorluklarının yükselişleri, fetihlerin sağladığı refah dönemlerine rastlar. Fatihlerin ve refah dönemlerinin son bulmasıyla başlayan çıkar çatışmaları bu imparatorlukların çöküşünde başlıca etken olmuştur. Cumhuriyet Türkiyesi’nde Atatürk devrimlerinin filizlendirdiği umutların uyandırdığı milli birlik ve beraberlik duygusunun bugün aynı ölçüde süregeldiği söylenemiyor ise bunun başlıca nedeni, ne akılcı ve bilimsel düşünüş ile ve ne de herhangi bir doktrin ile ciddi bir bağlılığı bulunmayan ve gelir dağılımındaki adaletsizlikleri giderek artıran iktisat ve maliye politikalarıdır.